

Helle Otte:

Dansk emigrationsforskning – status og perspektiv

Der er hausse i dansk udvandrers historie i disse år.

Den folkelige interesse for emnet har bl.a. manifesteret sig ved en enorm publikumssøgning til nationalmuseets store udstilling »Drømmen om Amerika«. At interessen ikke kun kan tilskrives udstillingens kvaliteter som sådan ses af, at der ligeledes har været stor søgning til de udvandrershistoriske foredrag, som snart sagt alle historiske foreninger, oplysningsforbund og skoler har tilbudt i forlængelse af udvandrersudstillingen. Og det vel at mærke på trods af at mediernes dækning og opfølgning af udstillingen (med TV- og radioudsendelser og masser af uge- og dagbladsartikler) har været så kolossal, at selv en udvandrersarkivar har kunnet føle sig overvældet.

Udvandrershistoriens tiltrækningskraft viser sig også i den stigende interesse, som amatørforskere og barfodsforskningen viser emnet. Udgangspunktet er naturligvis slægtsforskning. Men ofte fører det slægtshistoriske arbejde videre. Har man først konstateret at dele af ens familie udvandrede fra Danmark, melder spørgsmålene sig: hvorfor, fra hvad til hvad, hvordan o.s.v. Hvor de slægts- og personalthistoriske studier ofte er af begrænset interesse (og udgives i privat regi), er der udkommet flere fine resultater af sådanne udvandrershistoriske amatørstudier. Mange af dem indeholder brevsamlinger eller biografiske skildringer af stor værdi. Nogle enkelte er ligefrem rene kildeudgivelser, der som sådan holder den fine tradition, vi har i Danmark for udgivelse af udvandrersbreve, i hævd.

Den første vigtige udgivelse af danske udvandrersbreve var Karl Larsens 4-binds værk:

»De der tog hjemmefra« (1912–14). Samtidig udgav H. F. Feilberg brevsamlingen: »Hjemliv på Prærien«. Sidenhen er adskillige udvandrersbreve blevet offentliggjorte. Af de bedste brevudgivelser skal nævnes Torben Lange: »Fra Roskildefjord til Mississippi« (1945), Benedicte Mahler: »Cathrine og Valdemar, et udvandrerspars skæbne skildret gennem breve« (1975) og Anton Jepsen: »– Og derfor søger jeg fremmed strand« (1983). I 1981 udgav en kreds af historikere ved Københavns Universitet under ledelse af Erik Helmer Pedersen: »Brev fra Amerika. Danske udvandrersbreve 1874–1922«. To af bogens medarbejdere Niels Peter Stilling og Anne Lisbeth Olsen har endvidere fornylig udgivet: »Et nyt liv«, der baseret på tusindvis af private breve giver en dokumentarisk skildring af den danske udvandring til Amerika. For at fuldende billedet kan det nævnes, at en større samling danske udvandrersbreve sidste år blev tilgængelig for det engelsksprogede publikum ved Frederick Hales: »Danes in North America«, (Washington Press). Hales brevudgivelse kan ses som en parallel til tidligere udgivelser af norsk-amerikanske og svensk-amerikanske breve (henholdsvis Theodore Blegens: »Land of Their Choice« fra 1955 og H. Arnold Bartons: »Letters from the Promised Land« fra 1975).

Ingeborg Stuckenberg: »Korte Breve fra en lang Reise«

Med John Kousgård Sørensens udgivelse af Ingeborg Stuckenberg: »Korte Breve fra en lang Reise« (Museum Tusulanums Forlag, Kbh. 1986) er så indtil videre sidste skud på stammen udkommet. Der er tale om et meget lille skud. Bogen indeholder 8 korte rejsebreve, sandsynligvis skrevet af Ingeborg Stuckenberg med offentliggørelse for øje om

hendes udvandringsrejse til New Zealand i 1903. Som bilag er endvidere aftrykt 4 private breve, der belyser hendes tilværelse på New Zealand. Sammen med en indledning, diverse tekstkommentarer og et efterskrift er bogen kun på 71 sider. Ikke desto mindre er der god grund til at glædes over, at brevene er blevet offentlig tilgængelige i deres helhed.

Brevenes værdi må først og fremmest tilskrives Ingeborg Stuckenbergs litterære håndlag. Mest kendt er hun vel som musen, til hvem nogle af periodens smukkeste digte er skrevet. Men også hendes egen skribentvirksomhed er påskønnelsesværdig, hvilket disse rejselekskildringer er et bevis på. Samtidig får man en realistisk beskrivelse af den lange, trælsomme og besværlige rejse til *antipoderne*, som titusindvis af danske emigranter i lighed med Ingeborg foretog. Sådanne er forholdsvist sjældne i udvandringslitteraturen.

Tredieklassespassagerernes barske vilkår skildres og ligeledes hvordan førsteklassespassagererne »lorgnetterer dem med en Arogance der grenser til Komik eller – Grusomhed. –« Her berettes om parvenerne, eventyrerne, den unge pige med brudeudstyret i kufferten og brudgommen på Sydhavsøerne, moderen der rejser alene med to babytvillinger, der er søsyge og skriger både dag og nat, den unge mand der hele tiden drejer sin blanke forlovelsesring og skriver mange og lange breve, fyren der har fået sit navn forvansket på rejselisten for visse årsagers skyld, og om den lille krølhårede baby, der rejser »helt allene og jamrer over Tilværelsen i en evig grædende benægtelse til alt hvad der hænder hende. Oh! no, no, no!« Rejselekskildringen afsluttes med en illusionsløs beskrivelse af de skuffelser og den håbløshed, som den nye emigranttilværelse havde at tilbyde de fleste.

Dette sidste afsnit må sammen med de private breves depressive kredsen om skuffede forventninger, hjemlængsel og dårlig samvittighed naturligvis læses i relation til de personlige omstændigheder, der omgærdede netop denne rejse og dette nye liv. Men dette gælder jo ikke kun i dette tilfælde. Hvilken udvandrerskabne er ikke unik?

Netop derfor er udvandrerbreve et vigtigt

historisk kildemateriale. Selvsagt kan man ikke skrive udvandrerhistorie ved hjælp af brevmateriale alene. Men historieskrivningen bliver ofte bedre og mere perspektivrig, når man inddrager kvalitativt kildemateriale. Den personlige dokumentations værdi som kilde ligger først og fremmest i den forståelse, som den giver af udvandringens motiver og mekanismer på det individuelle og psykologiske plan. Ved at kombinere kvantitativt kildemateriale med kvalitativt kildemateriale bliver det muligt at undersøge udvandringen både som massefænomen og som individuel bevægelse. Kun herigennem kan det f.eks. forklares, hvorfor Jens Hansen udvandrede, mens Hans Jensen blev hjemme, skønt de begge boede under nøjagtig samme økonomiske og sociale forhold. Ligeledes bliver det også herigennem muligt at studere den assimilationsproces, som emigranterne gennemgik de første (mange) år som immigranter.

Det var angiveligt denne forståelse for Amerikabrevene som menneskelige og historiske vidnesbyrd og erkendelsen af deres unikke værdi som kilde, der motiverede kredsen af historikere ved Københavns Universitet til i 1981 at udgive en større samling af udvandrerbreve. Samtidig er det nok værdt at understrege, at brevmateriale bør benyttes med forsigtighed. Erik Helmer Pedersen fremhæver i forordet til »Brev fra Amerika« brevenes *folkloristiske* karakter og påpeger, at brugt som traditionel historisk kilde vil udbyttet ved læsningen af Amerikabrevene være beskedent. De få realoplysninger, der herigennem kan høstes, vil i de fleste tilfælde ikke stå mål med den indsats, som skal investeres for at kontrollere oplysningernes pålidelighed og de konkrete breves repræsentative værdi. Helmer Pedersen understreger ydermere, at også brugen af udvandrerbreve som kulturhistoriske dokumenter kræver grundige overvejelser. (Amerika)breve er ofte tententøst kildemateriale, hvor det er vigtigt at danne sig en vurdering af brevskriverens personlighed og dermed værdi som øjenvidne. Hele brevsamlinger (eller større uddrag heraf) giver selvsagt de bedste betingelser for sådan kritisk analyse. Mindstekravet må være, at brevene i hvert fald bruges i deres helhed. Det

fine ved den danske tradition for brevudgivelser er netop, at disse krav honoreres. Dette gælder for øvrigt også for de tilsvarende norske og svenske brevudgivelser (Blegen og Barton).

Anne Lisbeth Olsen og Niels Peter Stilling: »Et nyt liv«

Alene i så henseende er Anne Lisbeth Olsen og Niels Peter Stillings: »Et nyt liv. Den danske udvandring til Nordamerika i billeder og breve« (Strandbergs Forlag, 1985) en utraditionel bog. Som undertitlen antyder, baserer skildringen af den danske masseudvandring sig på et omfattende billedmateriale (mere end 150 illustrationer) og et udvalg af mere end 2000 breve skrevet af danske udvandrere mellem 1842 og 1946. Det er forfriskende og fornøjeligt at få fortalt emigrationshistorie gennem billeder og gennem udvandrernes eget, ofte pudsige, dansk-amerikanske sprog. På 188 s. har forfatterne samlet og kommenteret dette brogede materiale i 10 hovedtemaer (=10 kapitler): opbruddet, rejsen til Amerika, mødet med det nye land, danskerne på landet og i byerne, familie- og dagligliv, religion og foreningsliv, den danske presse, synet på Amerika og den næste generation.

Den tematiske tilgang og fokuseringen på det enkelte brev fremfor en større samling er som vist et brud på den danske (og skandinaviske) brevudgivelsestradition. Den tematiske gruppering betyder, at læseren er tilbøjelig til at lægge vægt på brevenes indhold af faktiske oplysninger af økonomisk og social art mere end på deres evt. litterære og kulturhistoriske værdi. Det ligger lige for al den stund, at tematiseringen medfører rod i geografien (er det f.eks. uden betydning om der er tale om breve fra USA eller Canada?), kronologien og personudviklingen (det kan ikke være ligegyldigt hvornår i såvel det historiske som det personlige udvandringsforløb brevet er skrevet). Kan man overhovedet ikke bruge udvandrerbrevrepræsentativt? Det mener jeg faktisk ikke man kan alene af den grund, at det er helt tilfældigt, hvilke breve der er blevet bevaret for eftertiden (og hvilke breve der er benyttet til denne udgivelse). Samtidig ud-

gør antallet af bevarede breve en forsvindende lille del af det faktiske antal breve, der blev sendt over Atlanterhavet. Dertil kommer, at mange udvandrere overhovedet aldrig skrev breve. Dette forhold har den ene af bogens forfattere selv fremhævet. I en artikel om det private brevets betydning i udvandrerhistorien (Emigranten nr. 1, 1985) har Stilling præciseret, at et nyttigt udgangspunkt ved studiet af udvandrerbrev vil være en erkendelse af, at der næppe findes nogen typisk udvandrer og alene af den grund ikke noget typisk udvandrerbrev. I stedet slår Stilling til lyd for, at man »på baggrund af vor generelle viden om udvandringens sammensætning klargør hvilken kronologisk, socio-økonomisk og geografisk del af udvandringen denne eller hin brevskriver tilhører«. Formodentlig har forfatterne haft dette in mente under redigeringen og dermed reduceret ulemperne og faldgruberne ved en tematisk tilgangsvinkel til mindst muligt.

Indrømmes må det da også, at den anvendte fremgangsmåde har sine iøjnefaldende fordele. Mange af brevene i »Et nyt liv« er dramatiske og litterære highlights, som med deres beretninger om store og små begivenheder på godt og ondt giver et billede af de menneskeskæbner, der skjuler sig bag den historiske udvandrerforsknings mange tal. Og bogen giver sig for så vidt heller ikke ud for at være mere end gode historier til historien. Derudover er det naturligvis kun glædeligt, at også faghistorikeren kan lære af dem. »Et nyt liv« viser, at historieskrivningen kan blive bedre og mere perspektivrig, når man indtager kvalitativt kildemateriale.

Et decideret minus ved bogen er underprioriteringen af billedstoffet. Billedmaterialet er hovedsagelig sat som små, undertiden gnidrede illustrationer i margenen. Det er en fejlprioritering. Netop i en bog af denne karakter burde den visuelle side af sagen have været ligestillet med den tekstlige. Forlaget, snarere end forfatterne, må stå model til denne kritik.

Erik Helmer Pedersen: »Drømmen om Amerika«
og »Pionererne«

Havde herværende omtale af »Et nyt liv« været bragt i umiddelbar forlængelse af bogens udgivelsestidspunkt, kunne man med god grund have slået fast, at bogen også var utraditionel i den forstand, at den koncentrerede sig om danske udvandrere som *indvandrere*. Det siger noget om aktivitetsniveauet inden for området, at det udsagn må stryges nu 9 måneder senere. I mellemtiden er udkommet hele to bøger, der ligeledes vægter, hvordan det gik danskerne efter ankomsten til de oversøiske lande. Det drejer sig om Erik Helmer Pedersens to bind i Politikens Danmarkshistorie uden for Danmark: »Drømmen om Amerika« (1985) og »Pionererne« (1986).

For begge bøger gælder det, at de udstyrmæssigt er på højde med bøger fra Politikens forlag, når de er bedst – og det siger som bekendt ikke så lidt. Forlagsredaktionen har Jens Fleischer stået for og samme Fleischer er en superb billedredaktør. Så godt som hver eneste illustration har en egenverdi, er en anekdote i sig selv. Sådan skal det være, når det gælder billedredaktion. Det er straks mere problematisk, hvis princippet går igen i den skriftlige fremstilling. Og det indtryk kan man få under læsningen af disse to bøger om danske i udlandet.

Begge bind er meget velskrevne og er bl.a. gennem deres præsentation af mange enkeltpersoners liv og oplevelser både spændende og bevægende. Men sandelig også uhyre kalejdoskopiske. Som håndbog er begge bøger imidlertid helt uvurderlige og samler så godt som al den p.t. eksisterende viden indenfor emnet.

I »Drømmen om Amerika« er vægten lagt på en beskrivelse af dansk udvandring til USA i masseemigrationens periode fra 1870'erne og til o. l. verdenskrig. Men også den tidligere og senere udvandring behandles, ligesom dansk udvandring til det øvrige Amerika og Canada er taget med. Overordnet er det som nævnt danskerne som indvandrere, deres liv i det nye land, der beskrives. I forlængelse heraf behandles en række temaer som dansk kirke- og foreningsliv, organisa-

tionsdannelse og dansk-amerikansk presse og litteratur. Det er bogens store fortjeneste, at det dansk-amerikanske mindretals historie således bringes frem i lyset. Præsentation er det også, at tyngdepunktet i skildringen ligger i udvandrernes egen oplevelse af deres situation – »på bekostning af en abstrakt teoretisering over årsagsforhold bag de skildrede massefænomener«, som der står i forordet. Man kan i den forstand læse fremstillingen(erne) (i mindre grad »Drømmen om Amerika« end »Pionererne«) som et oplæg til den fremtidige forskningsindsats, som så i større grad kan lade sig styre af metodiske og teoretiske overvejelser.

I »Pionererne« gælder det beskrivelsen af de 100.000 personer, som »Drømmen om Amerika« ikke fik greb om. Den lange række af danskere, som fra midten af 1800-tallet og op til vore dage, er rejst mod så fjerne horisonter som: Sibirien, Kina og Japan, Sydøstasien og Hollandsk Ostindien, Australien og New Zealand, Stillehavsområdet og Afrika.

Pionerhistorie er i sagens natur fundamentalt set beretningen om en række enkeltskæbner, som det kan være svært om overhovedet muligt at samordne til større, historiske helheder. Helmer Pedersen har forsøgt at skabe sammenhæng ved at opdele forløbet i 3 perioder: 1) 1850–1914 »De gevinstsøgende danskere«, 2) 1914–1939 »Udstationerede danskere i en imperieverden under opbrud« og 3) 1939ff »De bistandsydende danskere i en 3. verden«. Desuden opereres der med en geografisk opdeling i historisk begrundet rækkefølge.

Sjovt og fascinerende er det at læse om alle disse celebre og navnkundige samt mere anonyme personers liv og levned. Der er i mange tilfælde tale om det, man med en noget kvindechauvinistisk karakteristik kunne kalde »rigtige drengehistorier« eller måske ligefrem »mandfolkehistorier«. Forfatteren fremhæver selv, at disse person- og miljøskildringer kun i grove træk sættes i relation til den bagvedliggende udviklingshistorie. Ret har forfatteren da også i, at der ikke eksisterer en teori-dannelse som tvangsfrit lader sig anvende til en samlet forklaring af de danske pionerers

faktiske adfærd i en verdenshistorisk sammenhæng. Men en større præcisering af begrebet pioner ville måske have hjulpet forfatteren bedre på vej.

Hvilke pionerer er der tale om? Er det de personer, der så at sige banede vejen for masserne? Senest har Sune Åkermann – en af de centrale personer i svensk emigrationsforskning – påpeget, at deres betydning er svær at overvurdere.¹ Men i såfald har Karen Blixen vel ikke noget at gøre i bogen. Er det derimod de personer, for hvem Danmarks grænser føltes for snævre, det handler om, ja så er det svært at se, hvorfor den danske missionær i Japan eller de moderne u-landsfrivillige er taget med. Drejer det sig om at følge udviklingen fra den første pionerudvandring til et middelalderligt Rusland, der havde brug for dyrlæger og op til i dag 150 år senere, hvor dansk teknik og know-how også eksporteres via udsendte danskere ansat i firmaer, der handler og bygger i oversøiske lande? I så fald må man spørge efter sammenhængen mellem dette og de fattige, jyske landarbejderes udvandring til Australien i 1870'erne? Hermed være ikke sagt, at behandlingen af de enkelte felter er uden perspektiv. Langt fra. Specielt er ansatserne til at indkredse dansk erhvervsvirke i udlandet inspirerende. Dansk erhvervsvirksomhed uden for landets grænser er et væsentligt led i Danmarkshistorien. Det er ikke mindre vigtigt at vide noget om dansk ingeniørvirksomhed i det nære og fjerne østen som om Jens Hansens guldgravervirksomhed i Californien.

I »Pioneren« har intentionen imidlertid været, at berøre flest mulige aspekter af emnet og det understreger fremstillingens kalejdoskopiske præg. Mest uheldige konsekvenser får det i forbindelse med forsøget på et overordnet bud på pionerernes bevæggrunde. Der kan stilles mange spørgsmålstejn ved den historicering af pionerånden, som de 3 tidligere nævnte hovedoverskrifter angiveligt er udtryk for. Der kan være forskel på formen,

på den måde danske udlandsvirksomheder f.eks. agerer, men formålet er vel økonomisk gevinst – nu som for 100 år siden.

Imidlertid kan der være god grund til at understrege forfatterens egne ord, at begge bind på godt og ondt er en slags status over, hvor langt vi er indenfor dansk udvandrerhistorisk forskning. Således bygger fremstillingerne også kun i meget ringe udstrækning på egentlige primærundersøgelser, men på trykt materiale. Det er flot, at Helmer Pedersen, der er den herhjemme der har arbejdet længst og dybest med emnet, sådan uden videre deler sin viden med alverden. Man aner da også, at forfatteren har haft lyst til mere end det. I begge bind bringes afslutningsvis – sikkert ikke uden sværdslag med forlaget – afsnit med litteraturvejledning og overvejelser om den fremtidige indsats. Denne bold vil blive taget op senere.

Jørgen Würtz Sørensen: »Rejsen til Amerikas Zion«

Forinden skal en sidste titel omtales her, nemlig Jørgen Würtz Sørensens bog om den danske mormonudvandring før århundredskiftet: »Rejsen til Amerikas Zion« (Forlaget Fenre, 1985). Den korte (120 s.) og rimelig lettilgængelige fremstilling af mormonernes udvandring fra Danmark er led i et større arbejde omkring den religiøse udvandring fra Danmark frem til 1. verdenskrig.

Den danske mormonudvandring er et spændende, men ikke særligt kendt kapitel i dansk udvandrerhistorie. Focuseringen på udvandringen som massefænomen har medført, at man i mindre grad har beskæftiget sig med den religiøse udvandring. Dels var den talmæssigt begrænset og dels foregik den tidligere (nemlig i 1850'erne og 1860'erne), hvor den store socialt betingede udvandring endnu ikke var startet. Mormonudvandringen var bl.a. begrundet i ønsket om at komme væk fra det Danmark, hvor religiøse mindretal trods

1. Se Sune Åkermanns sammenfatning af diskussionerne på symposiet: Indvandrer – Sverige och Svensk-Amerika arrangeret af det svenske Emigrantinstitut og Statens Indvandrerwerk, februar 1986 i: Meddelanden från Emigrantinstitutet 3. Växjö 1986.

1849-grundlovens formelle religionsfrihed stadig blev forfulgt af myndighederne og befolkningen. Bl.a. derfor kan man også konstatere, at mormonudvandringen adskiller sig fra den øvrige udvandring ved, at man ikke havde noget ønske om at bevare eller videreføre det danske sprog eller dansk kultur i det nye land – netop fordi forholdene i Danmark blev betragtet udelukkende negativt. Würtz Sørensen ser da også mormonernes historie som et vigtigt korrektiv til det han kalder de sædvanlige lovprisninger af dansk demokrati og frisind og dermed til dansk politisk historie.

I sit forsøg på at vise, at mormonvækkelsen og -udvandringen snarere var udtryk for social og politisk protest end religiøs fanatisme benytter Würtz Sørensen sig af dagbøger, selvbiografier, breve og tidsskrifter. Hermed bidrager bogen også metodisk til emigrationshistorien, og det bliver spændende at se denne kvalitative, bevidsthedsmæssige indfaldsvinkel benyttet i forbindelse med det større arbejde, forfatteren er i gang med.

Expansion

Ovennævnte er indicier på, at den generelle interesse for udvandrershistorie også gør sig gældende blandt faghistorikere. Den nordiske emigrationsforsknings store tid var tiåret 1965–1975, hvor en række afhandlinger og bøger blev publiceret. Herhjemme udkom Kristian Hvidts disputats («Flugten til Amerika») i 1971. Men i mange år har den været en enlig svale. Ganske vist blev afhandlingen fulgt op af en del specialer og artikler om enkelte sider af dansk udvandring og ligeledes har der været ansatser til at etablere egentlige forskningsgrupper, mest levedygtigt på Institut for økonomisk historie ved Københavns Universitet. Men et egentligt forskningsmiljø og tradition for emigrationsforskning eksiste-

rer ikke i Danmark (modsat f.eks. Sverige).² Meget tyder imidlertid på, at denne stilstand er ved at ændre sig.

Et vigtigt element i denne proces kan meget vel vise sig at være reorganiseringen af Det danske Udvandrerarkiv i Aalborg. I 1983 fik Arkivet status som en selvejende forskningsinstitution ved Aalborg Universitetscenter. Den nye status som videnskabelig institution betyder, at Udvandrerarkivet skal udbygges til specialbibliotek og arkiv for dansk emigrationshistorie. I forlængelse heraf er Udvandrerarkivet nu også forpligtiget til at drive videnskabelig forskning og udbrede kendskabet til emigrationshistoriske emner og problemstillinger.

Som første skridt i denne retning har Udvandrerarkivet taget initiativ til dannelsen af Dansk udvandrershistorisk Selskab. Selskabets formål er at fremme og formidle udvandrershistoriske studier, hvilket bl.a. sker gennem udgivelsen af årsskriftet: Emigranten. Udover at bringe artikler om dansk udvandring og omtale udvandrershistorisk relevante initiativer er det hensigten, at Emigranten skal fungere som kontaktorgan og koordinerende instrument for forskningen (i skrivende stund er der udkommet to numre af årsskriftet).

Derudover har Udvandrerarkivet oprettet en skriftserie: Udvandrershistoriske Studier. Første publikation i serien er »Bibliografi over dansk-amerikansk udvandrershistorie«, hvormed der for første gang foreligger en samlet oversigt over et meget spredt materiale. Seriens næste udgivelse vil sandsynligvis også blive et hjælpemiddel til videre forskningsindsats, nemlig en oversigt over Udvandrerarkivets arkivalske samling, der er blevet færdigregistreret ved dette årsskifte.

I denne sammenhæng skal nævnes et andet indicium på den stærke aktivitet, som gør sig gældende indenfor området. Manuskriptet til

2. Så sent som her i foråret publiceredes den sidste (2) disputats i rækken af større, svenske udvandrershistoriske afhandlinger. Mellem 20 og 30 er det blevet til siden 1965. I de sidste par år har de svenske udvandrershistorikere mere og mere koncentreret sig om etnicitetsspørgsmålet og i tværvideenskabeligt samarbejde drevet kulturmoddeforskning. Denne udvikling har også fået sit institutionelle udtryk: Centrum for multietnisk forskning ved universitetet i Uppsala. For nærmere præsentation af Centret se: Harald Rundblom: »Multiethnisk i Uppsala« i *Indvandrere og Minoriteter*, nr. 4, 1984.

udvandrerbibliografien blev færdiggjort 1983. Allerede her i 1986 kunne Emigranten bringe flere sider med supplerende titler – og så er der endda kun tale om dansk-amerikansk udvandrers historie.³

Flere af titlerne er hovedfagsspecialer. Den mærkbare opblussen i interessen for udvandrers historiske emner på universiteterne er nemlig ikke kun begrænset til lærerkræfterne her. De sidste par år har der ligeledes været tale om en expansiv studenteraktivitet indenfor emnet godt hjulpet på vej af de prisopgaver, som universiteterne har udskrevet. I Århus blev der i 1983 udskrevet en prisopgave om den danske kirkes betydning for emigrationen og grundlæggelse af udvandrerkolonier i USA. Sidste år udskrev Odense Universitet en prisopgave om dansk udvandring til Latinamerika i mellemkrigstiden. I år er der udskrevet en tilsvarende ved Københavns Universitet om dansk udvandring til Australien.

Fornyelse

Sammenholder man ovennævnte aktivitet i en statusopgørelse over, hvor dansk udvandrers forskning befinder sig i dag må man konstatere, at der virkelig er tale om en *fornyet* interesse i ordets videste betydning. Fornyelsen er såvel kvalitativ som kvantitativ.

Kristian Hvidts disputats er og bliver en milepæl i dansk udvandrers historisk forskning, fordi den ved hjælp af edb-teknikken klarlagde kvantitative sider af baggrunden, omfanget og fordelingen af den danske udvandring i udvandringsbevægelsens mest betydningsfulde periode. Disputatsen er med god grund ofte blevet berømmet for sine fine kvaliteter. Dette skal langtfra anfægtes her. Problemet er måske netop dens kvalitet. Den så at sige åbnede og lukkede for emnet på én gang. Også metodisk. Den dannede så kraftig skole, at der skulle gå o. 15 år før end nye metoder og problemstillinger begyndte at trænge sig på i udvandrers historieskrivningen.

I ly af de statistiske oplysninger, som blev stillet til rådighed med Hvidts disputats, kunne forskningen herefter ganske vist koncentreres om at klarlægge en række enkeltforhold om selve udvandringen. Men undersøgelserne op gennem 1970'erne var ligeledes for de flestes vedkommende af kvantitativ karakter. Et andet fællestræk er at synsvinklen i undersøgelserne har været hjemlandets. Man har koncentreret sig om, hvem der udvandrede, hvornår og hvorfor. Mange af studierne (det gælder især de undersøgelser, der har været foretaget af udvandringen fra bestemte lokalområder i Danmark) er således mere socialhistorie end emigrationshistorie.

Såvel universitetsspecialerne som omtalte bøger, skrevet af etablerede forskere (Stilling og Olsen, Würtz Sørensen og Helmer Pedersen) er udtryk for, at nye metoder og emner nu endelig er slået igennem i den udvandrers historiske forskning herhjemme. Men samtidig med at man kan konstatere dette nybrud, må man også indrømme, at dansk emigrationsforskning befinder sig i et knudepunkt, hvor man konfronteres med behovet for teoretisk diskussion.

Hidtil har udvandrers forskere argumenteret så overbevisende for udvandrers forskningens relevans for dansk historie i almindelighed og for f.eks. social- og kulturhistorien i særdeleshed. Man kunne passende nu diskutere, hvad udvandrers forskning kunne hente af inspiration hos disse discipliner. Historievidenskabens har de sidste år udviklet nye teorier og metoder (specielt indenfor sidstnævnte særdiscipliner), som også udvandrers historiske forskere med fordel kunne inddrage. Men også et bredere tværvideenskabeligt samarbejde kunne vise sig frugtbar. Historikere har meget at lære af andre discipliner, ikke mindst de antropologiske (etnologi, kulturanthropologi). Den interesse, som historisk forskning i disse år også herhjemme er begyndt at vise etnicitetsaspektet, kan vise sig vældig perspektivrig (f.eks. ligger det lige for at stille spørgsmålet, om man med sådant et perspektiv

3. Her skal kun nævnes nogle af de arbejder, som ikke kan findes i »Bibliografi over dansk-amerikansk udvandrers historie« og dennes supplementsliste i EMIGRANTEN nr. 2, 1986, enten fordi de omhandler dansk udvandring til andre steder end USA eller er offentliggjorte her i 1986.

kunne få svar på, hvorfor socialismen mislykkedes i USA, verdens største industrination). Uden tvivl ville sådanne studier af danskerne som etniske mindretal vinde ved, at man skævede til de metoder og problemstillinger som anvendes indenfor den moderne indvandrerforskning. Ud fra indvandrerforskerens resultater og erfaringer kunne nye spørgsmål stilles til et historisk materiale. M.a.o. at man prioriterer et samspil mellem udvandrerforskningen og indvandrerforskningen henimod en egentlig *migrationsforskning*. Større teoretisk afklaring ville også kunne bidrage til den nødvendige styring af den videre indsats. Skulle man opstille en prioritetsliste over vigtig fremtidig udvandrerforskning, er videre undersøgelser af danskere som etniske mindretal det, der trænger sig stærkest på. Hermed vil man også helt konkret kunne bidrage til det forskningsprojekt om interetniske relationer (specielt mellem skandinavier) i USA 1870–1970, som svenskerne har sat igang (ved Centrum for multietnisk forskning i Uppsala og Emigrant-instituttet i Växjö). Det er imidlertid vigtigt, at man i et sådant arbejde bryder med de tidsmæssige og geografiske rammer, som hidtil har omgrænset udvandrerforskningen, således at man kan få nuanceret begreberne lidt. Intuitivt er alle klar over, at der er forskel på en emigrants ageren afhængig af personens køn, klassetilørsforhold og alder, om han/hun udvandrede fra Thy til Thisted Lake i USA i 1880'erne eller han/hun deltog i et kollektivt udvandningsprojekt til Venezuela i 1920'erne. Men hvori består forskellen og hvorfor?

Tidspunktet for at samle kræfterne i sådanne fællesprojekter synes at være det rette. Men det forudsætter naturligvis et vist samarbejde på tværs af både faggrænser og landegrænser (i første omgang de nationale). Men hvorfor ikke?

Litteratur

- Winni Andersen m.fl.: »Dansk udvandningsstruktur i 1920'erne«. AUC 1986.
 Gorm Bahnsen: »Danmark er et lille dejligt land«. En undersøgelse af billedet af og holdningen til udvandring i »Nordjyllands Arbejderblad« 1887–1900«. AUC 1986.

- Peter Birkelund: »Dansk udvandring til Australien 1868–99«. Kbh. Universitet 1984.
 Hanne Grønberg Christensen: »Den danske udvandringspolitik i mellemkrigsårene«. Odense Universitet 1986.
 Janni Jensen m.fl.: »Aalborg-pressen og den nordjyske udvandring i 1890'erne«. AUC 1986.
 Tage Kaarsted: »Nyborg-Bogato og retur« i Erhvervshistorisk Årbog 1984.
 Jørgen Bjørn Kullmann: »I dansk og brasiliansk tjeneste«. Sao Paulo 1985.
 John Pedersen: »Politi og udvandring« i Politi-historisk Selskabs Årsskrift 1986.

Vagn Frederiksen:

Bemærkninger til Erik Strange Petersen (red.): Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser

I Fortid og Nutid, bd. XXXIII s. 143f, anmelder Ole Hyldtoft de af Erik Strange Petersen redigerede genudgivelser af Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser. Ja, anmeldelse er vel så lidt sagt, for kompetent på området, som Hyldtoft er, fremstår hans indlæg snarere som et værdifuldt supplement til Strange Petersens indledning om Th. Sørensens socialpolitiske virksomhed i særdeleshed og arbejdsproblemer i almindelighed. Selve anmeldelsen er holdt i kollegiale vendinger, og de egentlige kritiske bemærkninger er ret få. At Strange Petersens arbejde fortjener anerkendelse, turde være hævet over enhver tvivl om ikke for andet, så fordi han har genoptaget et emne, som længe har været forsømt til trods for, at det langt fra er tilstrækkeligt belyst. Formodentligt skal man se Hyldtoft's indlæg i dette lys.

Problemet med en sådan anmeldelse er blot – hvis den får lov at stå alene – at de uklarheder og tvetydigheder, som Strange Petersens biografiske indledning om Th. Sørensen også indeholder, ikke bliver korrigeret eller afklaret ved en debat. I dette lys skal nærværende indlæg opfattes, idet jeg gennem 3 års studier ved historieuddannelsen ved RUC har beskæftiget mig en del med såvel sygekasseorganisationen og den danske socialforsikring som med arbejderbevægelsen og arbejdsproblemet, og gennem disse studier